

ALEVİLİKTEKİ TANIM VE TERİMLER

Hüseyin DEDEKARGINOĞLU*

Özet

Alevi terminolojisi için temel alınan kaynaklar; dedelerin cemlerde kullandığı söylemler, deyiş, düvaz, buyruk ve menakıbnamelerdeki ifadelerdir. Günümüz Alevileri, Aleviliği tanımlarken Aleviliğin ne olduğu, geçmişten günümüze kadar nasıl geldiğini, atalarının Aleviliği nasıl bir inanç olarak kabul edip yaşadıklarını değil, Sünnilik değerleri üzerinden hareketle ne olmadığını anlatmaktadır. Bunun sonucu olarak ta Alevilik kurgusu Sünni karşıtlığı üzerine kurulmaktadır. Sünnilikte kullanılan bir terimi Alevilik için kullanmaktan kaçınmakta ve onun yerine farklı bir terimi kullanmak istemektedir. Bu yaklaşım bazı durumlarda farklı anlamlar ifade etmekte ve yeni kavram kargaşalığı yaratmaktadır. Oysa Sünnilerle de ortak paydalarımız vardır, Bundan daha doğal bir şey olamaz. Alevilikte kullanılan terimler bir ansiklopedi şeklinde yayımlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Cem, Dâr, Delil, Dergâh, Ehl-i Beyt, Gülbang, Teberra, Zaviye.

THE DEFINITIONS AND TERMS USED IN ALEVISM

Abstract

The underlying sources for Alevi terminology are the expressions used by Dedes in cems, sayings, düvaz, commands and the statements in Menakibname. Today's Alevi explains what Alevism is, how Alevism comes from past to the present, not accepting and experiencing as a belief, but what Alevism is not through the Sunni values. Consequently, the fiction Alevism is founded upon some Sunni opposition. Alevi keep away from using a term used in Sunnism and want to use a different term. This approach expresses different meanings in some cases and creates a new concept confusion. But we have common in Sunnis, there is nothing more natural than that. The terms used in Alevism should be published as an encyclopedic.

Keywords: Cem, Dar, evident, ehl-i beyt, Gülbang, Teberra, Zaviye.

Giriş

Alevilikteki bazı tanım ve kavramları Alevi anlayışı ve algısına göre değil de Sünni sözlük üzerinden okuyup Sünni terminoloji ile değerlendirince ortaya farklı kavram ve anlamlar çıkmaktadır. Aleviliğin tarihsel süreci içinde çeşitli dönüşümlerin meydana geldiğini gözardı etmek bu tür kavram kargaşasına yol açmaktadır. Alevilik tarihinde belli dönüşümlerin olduğu kırılma noktalarından birisi 20. yüzyılın ortala-

* İnanç Önderi, Ankara/Türkiye, hdedekargin@gmail.com

rında başlayan süreçtir. Bu süreçte inanç ile siyasal ideoloji birbirine karıştırıldı. Bugün yaşı 50'yi geçmemiş Alevilerin büyük çoğunluğu Aleviliği “modernlik, çağdaşlık, devrimcilik, laiklik” olarak algılamakta, inanç boyutunu ise göz ardı etmektedir. Bu sayılan özellikleri hemen hemen bütün Aleviler kabullenirler. Ama bu özellikler Aleviliğin tekelinde olan bir şey değildir. Alevi olmayan diğer inanç gruplarının da benimsediği değerlerdir.

Günümüzde Alevilik araştırmaları yapanların ve Alevilikle ilgili söz söyleyenlerin bir bölümü Alevilerin deyiş, düvaz imam, buyruk ve Alevi dedelerinin cemlerde kullandığı ifadelerden hareketle Alevi terimlerini kullanırken bir diğer bölümü Aleviliğin kendine has bir sözlüğü olmadığını zannederek ya yeni terimler icat etmekte ya da Alevilik dışındaki (Sünni, Şii, Musevi, Hristiyan vb) inanç gruplarına ait sözlüklerle Aleviliği anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu yazımızda Alevilikte sık kullanılan terim ve kavramlardan bazılarını Alevilerin bakışı ile incelemeye ve anlatmaya çalıştık.

Zaviye, Tekke ve Dergâh

Zaviye: Zeyve diye de tanımlanır. Ziyaret edilen küçük tekkelere denir. Yol üstünde olup gelen ve geçene hizmet verir. Zaviye, tekke ve dergâh gibi isimler altında ifade edilen bu mekânlar birbirinden hemen hemen farksız olan müesseselerdir. Sadece büyüklükleri açısından farklılık gösterirler. İnsanlar buralarda bir araya gelerek boş zamanlarını değerlendirirler. Dünya hayatının çeşitli zorluk ve sıkıntıları ile yorulan ruh ve bunalan gönüllerini dinlendirmek için bu mekânlara giderler. Zaviye “açı” anlamında da kullanılır.

Zaviyeler tekkeler gibi tarikat etkinliklerinin yürütüldüğü, daha çok kırsal alanlarda kurulan ve farklı işlevleri olan yapılardır. Zaviyeler de özelliklerine göre tarikat zaviyeleri, Ahi zaviyeleri ve zaviyeli camiler gibi adlandırılırlar. Tarikat zaviyelerinden başka Alevi ocaklarının da zaviyeleri vardır. Zaviyeler kuruldukları ıssız ve تنها yerleri mamur hâle getirip iskâna açmalarıyla Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli görevler ifa etmişlerdir (Gülten, 2011: 150).

Maraş sancağının Göksun, Mardin sancağının Beriyyecik ve Hamid sancağının Uluborlu nahiyelerinde Dede Garkın isimli zaviyeler bulunmaktaydı. Arapça bir kelime olan zaviye, toplamak, men etmek manasına gelmekte olup terim olarak herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağladıkları yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina veya bina topluluğunu ifade etmektedir. (Ocak-Faruki,1986: 468)

Tekke: Farsça bir kelime olan tekyeden dilimize tekke olarak geçmiştir. Sözlükteki anlamı dayanılacak yerdir. Çoğulu tekayadır. Yalnız Alevilikte değil, bütün İslam kültür tarihinde önemli yeri bulunan tekke, tasavvuf düşüncesinin ve terbiyesinin derinleştirildiği ve halka takdim edildiği yerdir. Tekkede edep-erkân, ahlak ve tasavvuf ilmi öğretilir.

Tekke zaviyeden büyük, dergâhtan küçük mekândır. Tarikattan olanlar tekkede barınırlar, ibadet ve dinî törenlerini burada yaparlar. Buraya gelip gidenlerle sohbet ederler. Tekke içerisinde bir erenin kabri ya da makamı bulunur. Bu yerdeki ulu kişinin kabrinin olduğu kısım genellikle kapalı bir mekân hâline getirilmiştir. Türbe denen bu mekân ziyaret edilir, dualar okunur, dilekler dilenir, adaklar adanır. Kesilen kurbanların pişirilmesi için tekke içinde bir ocak vardır. Ama bu ocak, dede ocağı değildir. Bazıları ocak kavramı konusunda dede ocağı ile ateş yanan ocağı birbirine karıştırmakta hatta tekkeleri bile dede ocağı sanmaktadır. Örneğin; Safevi tekkesi vardır, ancak Safevi ocağı yoktur. Abdal Musa tekkesi vardır, ancak Abdal Musa ocağı yoktur. Abdal Musa, Hacı Bektaş ocağından bir dededir, erendir.

Tekkeler, Müslümanlar tarafından tevhit inancını, Allah'ın birliğine inanmayı bütün insanlığa yaymak ve gönüllere yerleştirmek için vakıf esaslarına uyularak kurulmuş sosyal vasıflı dinî eğitim ve öğretim kurumlarıdır. Medreseler gençleri sistemli bir eğitimle donatıp hizmet vermelerini sağlarken tekkeler yaşlı, genç, eğitilmiş, eğitimsiz bütün kitleleri gönüllü ordusu şeklinde yetiştirir. Buradan yetişenlerin birçoğu eserleriyle tarihimizde hâlâ bilinmektedir. Örneğin: Mevlana Celaleddin-i Rumi, Yunus Emre vs.

Tekkeler, eğitim kurumu olmasının yanında aynı zamanda birer hastanedir. Buralarda psikolojik ve pedagojik tedaviler yapılır. İnarak gelen insanlar buralarda şifa bulurlar. Şifaların kaynağı ise inanan kişinin kendisidir: Bu durumu da “Keramet verende değil, alandadır” şeklinde açıklarlar.

Tekkeler, genellikle şehir, kasaba ve köylere kurulmakla beraber bazen sosyal hizmetleri görmek için, büyük kervanların geçtiği ıssız yollarda, kırlık alanlarda, bazen de yolculuk ve ulaşım için tehlikeli olan yerlerde tesis ediliyordu. Özellikle Osmanlılarda, tekke ve zaviyelerin bir kısmı devlet tarafından, cihat etmek ve düşmanı gözetlemek için hudut boylarında kurulurdu. Bu bakımdan dağlarda, korkunç boğaz ve geçitlerde tesis edilen tekkeler, askerî sevk ve idareyi kolaylaştırmak, ticarete engel olabilecek eşkıya vs. gibi kimselere mani olmak için birer jandarma karakolu vazifesi de görüyorlardı. Böylece tekkeler, karlı ve yağmurlu günlerde yolcular için de bir sığınak oluyordu. İssız yol boylarındaki kırlık alanlara kurulan tekkelerde, kış veya yaz yorgun kervancılar misafir edilirdi. Bunlara yeme, içme, yatma, hayvanlarının bakımı

dâhil, sosyal hizmetler verilirdi. 30.11.1925 tarihinde çıkarılan bir yasayla tekkeler kapatıldı, tarikat etkinlikleri de yasaklandı. Sonradan bazı tekke yapıları müze olarak ziyarete açıldı.

Dergâh: Dergâhın birkaç anlamı vardır: Farsçadan gelen bir sözcük olup kapı, eşik, büyük makamların kapısı, hangâh olarak da ifade edilir. Hangâh terimi bir yüceltme ifadesi olarak kullanılmaktadır. Şayet ilahi sözcüğü ile beraber kullanılırsa (ilahi hangâh) Allah katı anlamına gelir. Şahlara, padişahlara veya hükümdarlara ait makamları onurlandırmak amacıyla “Dergâh-ı Âli” şeklinde de kullanılır. Buradaki yüce kapı olarak ifade edilen anlam padişahın oturduğu “Saray”dır. Edebiyatta, “sığınılacak yer” manasında kullanıldığı gibi, bir hizmet ve eğitim kurumu olarak da işlenmiştir.

Tarikatların bulunduğu tekkelere de “dergâh” ismi verilmektedir. Eskiden, tarikattan, yoldan olanların toplandığı zikir yeri, tarikat evi, sofilerin usullerini uygulamak için toplandığı yere denirdi. Dergâhta, tarikat ilkeleri öğretildiği gibi saz da çalınır. Alevi edebiyatının öğelerinden olan deyişler, düvaz imamlar, mersiyeleler, miraçlamalar vs. okunur, bunların eğitimi ve öğretimi de yapılırdı.

Tekke yapılarının büyüklüğü tarikatlara göre değişir. Tek bir mekândan oluşan tekkelerin yanı sıra, geniş alana yayılmış birçok yapıyı barındıran külliye görümlü tekkeler de vardır. Tekkelerin tek bir mekândan oluşmaları genellikle tarikata bağlı kişilerin haftanın belirli günlerinde bir araya geldikleri, tarikata özgü törenleri düzenledikleri yapılarıdır.

Birden çok mekândan oluşarlarda ise tarikat etkinliği daha geniş ve süreklidir. Dergâhta, genellikle şeyhin ailesiyle birlikte oturduğu ayrı bir yapı vardır. Dervişlerin sürekli ya da geçici olarak barındıkları yapılar, aşevi, hamam, çamaşırhane gibi yerler ve tarikata bağlı kişilerin toplanıp ayin, sohbet ya da zikir denilen törenlerini düzenledikleri ayrı bir mekân bulunur. Merkez tekkeler (dergâhlar) doğal olarak daha çok mekândan oluşur. Örneğin Bektaşî tarikatının merkezi olan, Nevşehir’e bağlı Hacibektaş ilçesindeki Hacı Bektaş Veli Dergâhı üç avluya açılan bir yapılar topluluğu biçimindedir. Bu yapılar, Hacı Bektaş Veli Türbesi, Balım Sultan Türbesi, aşevi, kilerevi, mihmanevi, çamaşırhane, hamam, meydan, muhabbet divanı ve mes-cittir. Eskiden var olduğu bilinen erzakevi ile ekmekevi yıkılmıştır. Mevlevî tarikatının merkezi olan Konya’daki Mevlana Dergâhı da Mevlana Türbesi, semahane, mes-cit, mutfak, derviş hücreleri ile dede ve çelebi dairelerinden oluşur. Tekkeler içinde tarikat büyüklerinin gömüldüğü türbeler, tekke bahçesinde de daha çok dervişlerin gömüldüğü, hazire¹ adı verilen küçük mezarlıklar bulunur.

Her dergâh bulunduğu semt için bir sosyal yardım kurumu rolünü oynardı. Herkes, bilhassa fakir ve muhtaç halk tabakaları, dergâhı kendisi için bir sığınma yeri bilirdi. Tekkelerde her gün yemekler ve belirli zamanlarda lokmalar ve aşureler pişirilir, halka dağıtılırdı. Zenginler ve hayırsever kimseler de tekkelerin bu hizmetini bildikleri ve gördükleri için zaman zaman bu tekkelere kurbanlar adarlar, yiyecekler gönderirler ve bunların fakirlere yedirilmesini isterlerdi (Ergin,1977: 234).

Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesindeki Hacı Bektaş dergâhı aynı zamanda Alevilerin Anadolu'daki en önemli merkezlerinden birisidir. Burasının önemli dergâhlardan birisi olması Anadolu'daki bütün ocakların bağlı olduğu tek merkez olması anlamına gelmez. Böyle bir anlam çıkaran bazı araştırmacılar dergâh ile ocak arasındaki farkı anlayamadıkları için dergâhı ocak anlamında kullanmaktadır.

Tecella-Temenna

Tecella: Sözlük anlamı olarak: 1-İlâhi kudretin meydana çıkması, görünmesi, 2-Hak nurunun etkisiyle kulun kalbinde hakikatin bilinmesi. 3-Allah'ın lütfuna erme, 4-Kader, kismet anlamlarına gelmektedir.

Temenna: Saygı ile eğilmek anlamındadır. Öne doğru eğildikten sonra doğrulurken sağ el önce göğse, sonra dudaklara ve alına götürülür. Bu ifadeler, “Kalbimde yeriniz var, isminiz ağzımda (sizi hep anarım), hep aklımdasınız” anlamındadır.

Tecella ve temanna teriminin Alevilikteki ifadesi şudur: Dedenin huzurunda dara duran bir talip dededen dar duasını alır, niyazını yapar. Daha sonra dede dardaki talibe veya taliplere “Tecella, temana Hakk'a yazıla, tecellanız temiz, yüzünüz ak ola. Tecella gören cehennem ateşi görmeye.” şeklinde dua eder.

Ehl-i Beyt

Ehl-i Beyt'deki, “ehl” ile ahali aynı kökten gelmektedir, kişiler demektir. Beyt ise ev demektir. Yani ev halkı anlamına gelir. Hz. Muhammet'in ev halkı için kullanılan bir terimdir. Bazı Sünniler ev halkı kavramından hareketle Hz. Muhammet'in eşlerini de Ehl-i Beyt'e dâhil etseler de, hadisler ve ahzap suresi 33. ayetin tefsiri incelendiğinde ehli-sünnet içinde çok az bir grubun iddia ettiği gibi Peygamberin eşlerinin de Ehl-i Beyt>ten olduğu düşüncesinin doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Kur'an'da hitap edilen Ehl-i Beyt ve birçok hadiste geçen Ehl-i Beyt beraber düşünüldüğünde Ehl-i Beyt>in Hz. Ali, Hz.Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin>den oluştuğu anlaşılmaktadır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed, Veda Haccı dönüşünde Zilhicce ayının 18'inde Cuhfe mevkiinde, Gadir-i Hum vadisinde konakladı. Hum, Mekke ile Medine arasında bir su veya oradaki bir meşeliğin adıdır. Orada bir de göl bulunmaktadır ki, suyu zehirli olduğu için, doğan çocuklar, oradan başka bir yere göçmezlerse ergenlik çağında sağ kalamazlar. Gadir-i Hum'da su başında bulunulduğu sırada Müslümanlar namaza çağrıldı. Orada iki ağacın altları süpürülüp temizlendi. Semüre ağacının üzerine bir elbise gerilerek güneşin sıcağından korunmak üzere Peygamberimiz için gölgelik yapıldı. Hz. Muhammed orada öğle namazını kıldı ve Müslümanlara hitap etmek üzere 28 deve semerinden yapılan minbere çıktı. Allah'a hamd-ü senada bulundu. O gün kıyamet gününe kadar olup bitecek şeylerin hiçbirini bırakmaksızın haber verdi. Vaaz ve nasihatte bulundu, sonra da:

“Ey insanlar! Haberiniz olsun ki: ben de bir insanımdır. Çok sürmez, yüce Rabbimin Elçisi bana gelecek ve ben de onun davetine icabet edeceğim. Şunu bilin ki benden sonra Peygamber gelmeyecek, ben son Peygamberim. Ben size iki değerli emanet bırakıyorum. Birincisi Yüce Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim, onun içinde hidayet ve nur vardır. İkincisi de Ehl-i Beyt'imdir. Bunlara tutunan necâta (kurtuluş), bunları terk eden helaka (mahvolma) uğrar. Ehl-i Beyt'im Nuh'un gemisi gibidir. Gemiyeye binen kurtulur, binmeyen boğulur”, dedi.²

Alevilerce Ehl-i Beyt'in anlamı şöyledir: Hz. Muhammed'in Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan ailesi ve bu soydan devam eden evlâtları ve torunlarıdır.

Bir gün İmam Azâm hocası İmam Caferi Sadık hazretlerinden ilim ve hadis dinlemeye gelmişti. Hocası elinde bir asa ile çıkageldi. İmam Azam, “Ey Resûlullah'ın evlâdı, siz henüz asaya ihtiyaç duyacak bir yaşta değilsiniz.” dedi. Caferi Sâdık:

“Evet dediğin gibidir, fakat bu elimdeki asa Hz. Resûlullah'ın asasıdır; onu bereket için yanımda taşıyorum” dedi. İmam Azam hemen ileri atılıp bastona sarıldı ve “Ey Resûlullah'ın evlâdı, müsaade buyurun, onu öpeyim” dedi. Caferi Sâdık hemen kolunu açtı ve İmam Azam'a göstererek:

“Vallahi sen bilirsin ki bu ten Hz. Peygamber'in hücrelerini taşıyan bir tendir ve şu gördüğün kıllar da onun kılındandır. Onu öpmüyorsun da asayı öpmek istiyorsun!” dedi. Bununla, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in zürriyetinin Hz. Peygamber'in bir parçası olduklarını hatırlattı (Beysuni, 1990: 37).

Tevella-Teberra

Tevella: Kelime anlamı olarak dostluk kurma dost olma anlamındadır. Dini bir terim olarak da Peygamberin ailesini, özellikle ehlibeyti ve soyundan gelenleri sevmek anlamına gelen bir kavramdır.

Teberra: Sözlük anlamı olarak uzak durma, sevmeyip yüz çevirme olarak ifade edilir. Alevilik ve On iki İmamcı Şiilikte yaygın olan bu anlayış Ehl-i Beyt'i sevmeyenleri sevmemek, düşman olanlara düşman olmak gibi anlamlar taşıyan bir kavramdır. Sünnilikte genel olarak peygamberin ailesini sevmeyenler hoş görülme de, bu tip özel bir kavram yoktur.

Genellikle tevella ile birlikte “Tevella-Teberra” olarak kullanılan bu terimin anlamı, Allah'ı, Peygamberlerini, Ehl-i Beyt'i ve On İki İmam'ı sevmek ve onların düşmanlarından uzak durmak, onları sevmeyenleri de sevmemektir.

Aleviler Ehl-i Beyt'e ve onun soyuna kast edenleri sevmezler. Bu nedenle ömürlerinde bir kere dahi olsa, bu anlayışa karşı çıkanlar teberra kapsamına alınır. Bunlardan bir kısmı lanetlenirken bir kısmı da içinde Allah ve Resulünün emirlerine karşı geldiği için asi ifadesi kullanılır. Örneğin Ebu Sufyan ve karısı Hind, kölesi Vahşi, oğlu Muaviye, torunu Yezit, akrabası Mervan ve Yezit'in emrindeki tüm komutanlar ve yakınları ile On İki İmam'ın, On Dört Masumu Pak'ın, On Yedi Kemerbest'in katilleri lanetlenir. Bunlara yardım edenler ile bunları söz ve eylemle destekleyenler de lanetlenir.

Alevilerce teberra kapsamında görülen isimlere birkaçını örnek verelim:

Ebu Süfyan: Bazı Sünni kaynakları samimi bir Müslüman olduğunu bildirse-ler de Aleviler ve Şiilerce makbul sayılmaz. Ömrü boyunca Hz. Muhammed ile sa-vaşmıştır. Peygamberlerin birçok akrabasını şehit etmiştir. Özellikle Hz. Hamza'nın şehit edilmesinde başrolü oynamıştır.

Hind (Ebu Süfyan'ın karısı): İslam'ın en azılı düşmanlarından bu kadın kendisine âşık olan kölesi Vahşi'ye kendisini ve hürriyetini vaat ederek Hz. Hamza'yı şehit ettirmiştir. Kulaklarını, burnunu, dudaklarını ve erkeklik organını kesip gerdanlık yaparak boynuna asmıştır. Bununla da yetinmeyip vücudunu parçalar, ciğerlerini çıkarıp ağzına atar ve çiğner. Bu vahşiliğinden ötürü ciğer yiyen lakabı ile anılır.

Muaviye :(Ebu Süfyan oğlu, 1. Emevi halifesi ve Yezit'in babası) Teberra kapsamında görülmesine sebep olan olaylardan birkaçını verelim:

a. Muaviye, camilerde Hz. Ali'ye küfredilmesini emretti. Bu uygulama yakla-şık yetmiş yıl kadar sürdü.

b. Mekke'nin fethi de dâhil, Müslümanlarla yapılan tüm savaşlarda Hz. Muhammed'e karşı savaşmıştır. Hz. Muhammed'i öldürmeye teşebbüs etmiştir.

c. Hilekârlığı ve ahlaksızlığı ile hakem olayını yaratmıştır. İslam birliğini par-çalamıştır.

d. Hz. Hasan'ın hilafetine karşı gelerek para ve makam vaad edip ordusunu dağıtmış ve Hz. Hasan'ı zehirleterek şehit etmiştir.

e. Sıffin savaşını çıkarmıştır. Bu savaşta haklarında Peygamber tarafından kutlu sözler söylenen Veysel Karani, Ammar Yeser, Harim İbni Haris gibi kişileri şehit etmiştir.

Sünniler, Muaviye'nin bir içtihad yaptığını ve görüşünde yanılmış olsa bile Kuran'ın vahiy kâtibi ve Peygamber'in sahabesinden olduğunu ileri sürerek kötü ifadede bulunmaktan kaçınırlar. Aleviler ise Muaviye'nin vahiy kâtipliğini kabul etmezler, lanet okurlar. Anadolu'daki Aleviler Muaviye ismini "Maviya" diye de telaffuz ederler.

Aralarında Ebu Hanife'nin de olduğu birçok Sünni âlim, Hz. Ali halife iken Hz. Ali'nin hilafetini tanımayıp ikinci halife olarak ortaya çıkan Muaviye'ye karşı, Hz. Muhammed'in "bir halife varken, sonradan çıkan ikinci bir halifenin katlinin vacib olması" (Ebu Said el-Hudri, Müslim; Tefsir-i Kurtubi, c.1, sf.185) kuralını uygulamayan Muaviye taraftarlarının, bu tutumları ile açıkça hatalı olduklarını ve günah işlediklerini açıklamışlardır.

Yezid (2. Emevi Halifesi ve Muaviye'nin oğlu): Yezid, yönetimi babasından devraldığından hilafet, onun şahsında saltanata dönüştü. Yezid İslam tarihine hükümdarlığından ziyade Hz. Hüseyin ve beraberindeki 72 kişiyi Kerbelâ'da günlerce aç susuz bırakarak şehit etmesiyle anılarak geçti. İslam tarihi açısından Yezid'in hilafeti dönemindeki en önemli olay Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi (Kerbela Olayı) oldu. O günden bugüne Yezid, İslam'da zulmün ve kötülüğün sembolü olarak anıldı. Bunun içindir ki Alevi ve Şiiler Yezid'i lanet okuyacak kişilerin en başında görürler. Sadece Yezid'e lanet okumayıp onun tarafını tutanlara da lanet okurlar.

Mervan (3. Emevi Halifesi): Kuran'daki Ali İmran suresini Ali Mervan ismine çevirmeye yeltenmesi, Hz. Ali sürekli savaşması daha sonra Hz. Hasan'ın şahadetinde rol aldığı için teberra kapsamında görülenlerdendir.

TARİKAT

Tarikat: Sözlük anlamı olarak aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Tanrı'ya ulaşma ve onu tanıma yollarından her biridir (Mevlevi tarikatı. Bektaşî tarikatı gibi). Türkiye'deki Alevilerin bir bölümü, Aleviliğin tarikat olmadığını savunmaktadır. Çünkü tarikat deyince onların aklına Nurculuk, Nakşibendilik gibi Sünni yapılar gelmektedir. Buradaki yanlış da Sünni sözlüğünü kullanmanın bir sonucudur. Oysa Alevilik kendi-

sini bir tarikat olarak tanımlar. Yola giriş töreni de tarikata giriş olarak telaffuz edilir. Tarikat, Arapça bir terimdir. Yol anlamındaki ‘tarik’ten türemiştir. Sünni terminolojiyi kullanmak istemeyen Aleviler tarikat yerine “tarik-i müstakim” (dosdoğru yol) ifadesini de kullanırlar.

Cem – Cemevi

Aleviliğin temel ibadet şekli cemdir. Cem, cami ile aynı kökten gelmektedir. Sözlük anlamı olarak toplama, birlik olma, bir araya gelme demektir. Cemin kaynağı, Hz. Muhammet’in Miraç dönüşü uğradığı Kırklar meclisidir. Alevi inancında ibadet için cem olma; bir araya gelme kavramından yola çıkılarak, bütünleşme anlamında kullanılır. Cem ibadetinin yapıldığı mekâna da cemevi veya cemhane denir.

Bazı kimseler cemevi kavramının 20. yüzyılda ortaya çıktığını söyleseler de, cemevi bin yılı aşkın vardır. 20. yüzyılın sonralarına doğru var olan cemevinin, daha önceleri korku ve baskıdan dolayı açıkça adını söyleyemedikleri tabelası cemevlerine asılmıştır.

Cemevleri, geçmişten günümüze kadar sadece ibadet amacıyla kullanılmamış ve kullanılmamaktadır. Alevi toplumunun ibadet yeri olması dışında, toplumsal ve bireysel sorunlarının çözüme kavuşturulduğu bir meclistir, bir mahkemedir. Cemevleri yerine göre; bazen sohbet ve muhabbet yeri olmuş, bazen eğitim-öğretim yuvası olmuş, bazen yoksullara aşevi olmuş, bazen dostluk, kardeşlik, birlik, dirlik evi olmuş ve olmaya da devam edecektir.

İkrar, musahiplik, görgü, düşkünlük, birlik gibi uygulamalarla sosyal, hukuksal ve iktisadi boyutlara sahip bir sistem olduğu görülür. Alevilikteki cem icrasının, kutsallık atfedilen ve on iki hizmet olarak anılan ritüellerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Cemevi, yaşamı ibadet olanların temiz vicdanlarını karşılıklı ilişkiye açtıkları toplumsal bir ortamdır. Cemevi, ibadet yerine gidip oturarak rahatlanan yer değildir, aksine ilke olarak vicdanı rahat olanların, bu rahat vicdanlarıyla gidebileceği, ceme katılabileceği, tevhit yapabileceği, semah dönülebileceği bir yerdir. (Uğurlu, 2007: 71) Çünkü Aleviliğin aslı doğruluk, kemali dostluk, cevheri merhamet, görüşü eşitlik, hazinesi bilgi ve meyvesi sevgidir.

Sonuç olarak, Cemevi ibadethanedir. Semah yeri olarak “Kırklar Meydanı”dır. Cinsiyet ayırımı olmayan er meydanıdır. Sorgu, sual ve karar yeri olarak dâr meydanıdır. Herkesin birbirinden razı olduğu rızalık meydanıdır. Haklının hakkını isteyebileceği özgürlük meydanıdır. Mevki ve makam ayrılığı olmayan eşitlik meydanıdır.

Musahipliğin kabul ve onay yeri olarak birlik meydanıdır. Ortak kararların alındığı dirlik mekânıdır. Tasavvuf eğitiminin yapıldığı okuldur. Dualı lokmaların yendiği aşevidir. Eline-Diline-Beline sahip olanların yeridir. Orada Gerçeğe Hû vardır

Edebî Terimler

Sefalama: Cem başladıktan ve öncelikli olarak yapılması gerek hizmetler tamamlandıktan sonra, boş kalan zamanlarda sohbet ve muhabbet ortamına başlarken dedeye ve cemde bulunan canlara hoş geldin anlamında söylenen deyişlere sefalama denir. Sefalamalar genelde saz eşliğinde âşıklar tarafından söylenir. Dede de cemde bulunan tüm canlara hitaben karşılık verebilir.

Deyiş: Güncel yaşamı Alevi felsefesine göre tasvir eden, serbest konulu, az da olsa öğretici yönü bulunan ve Aleviliği çağrıştıran müzik ve şiir biçimidir. Edebî türlerden en yaygın olanıdır. Nefes ise düvaz imam ve deyişin alt tanımlamalarıdır.

Düvaz İmam: Düvaz, halk edebiyatı nazım şeklidir. Farsça on iki anlamına gelen Düvazdehin kısaltılmış söylenişidir. Düvaz İmam, cemde söylenen ve On İki İmam'ın adlarının geçtiği ve On İki İmamı öven deyişlerdir. Bu şiir-müzik türü, cemlerin en temel müziklerindedir. Düvaz İmam bir çeşit dua olarak da kabul edilebilir.

Tevhid: Tevhid, cemin ana bölümlerinden birisidir. Bu bölümde Alevi inancının esası olan “Varlığın Birliği” ilkesi, sembollerle, müzik, semah ve deyişlerle ortaya konur. Hakk'ı tanımaktır. O tektir. Evreni o yaratmıştır. Her şey ona muhtaçtır. Rahim ve Rahman olan odur. Esirgeyen bağışlayan da odur. Ondan öncesi ve sonrası yoktur. Tevhid, cemin merkezidir. Varlığın yaratan ve yaratılan olarak ayrı ayrı görülmesini reddeder. Bunu ikilik olarak görür. Kısacası tevhide göre, yaratan ve yaratılan tektir. Aynı bütünün parçalarıdır. Tıpkı Hz. Muhammed ve Hz. Ali için söylenen elmanın iki parçaları olarak “Ete, kemiğe büründü yeryüzünde göründü. Yaratılan yaratandan gelmiştir ve ona dönecektir.” ifadesinde olduğu gibi.

Varlığın birliği, her ne kadar Hallacı Mansur tarafından “Ene-l Hak” (Ben Hakk'ım) diye ifade edilse de, diğer taraftan da “La Mevcuda illallah” (Allah'tan başka mevcut yoktur) diye de ifade edilir. Hak-Muhammed-Ali üçlemesindeki ifadede Tevhit, Nübüvvet ve İmamete vurgu yapılmaktadır. Tevhit Allah, Nübüvvet Muhammed, İmamet ise İmamların atası Hz. Ali'dir.

Kelime-i Tevhit: Lailahe illallah, Muhammeden Resulullah, Aliyyün Veliyullah

Anlamı ise: Allah birdir, Hz. Muhammed O'nun Peygamberidir, Hz. Ali de O'nun Velisidir.

Mersiye: Alevi yol büyüklerine ve özellikle İmam Hüseyin'e ağıt olan bir müzik ve şiir biçimine mersiye (ağıt) denir. Bu müziğin şiiri hece ölçüsüyle olduğu gibi aruz ölçüsüyle de yazılmıştır. Muharrem matemiyile ilgili olanlarına da Muharremiye adı verilir. Cemlerde Kerbela Olayı'nın anlatıldığı bölümde okunur. Cemlerde mersiyeler okunduktan sonra saz çalınmaz.

Miraçlama : Miraçlamada Hz. Peygamberin miraca gidişi, yolda önüne aslanın çıkması, yüzüğünü aslana vererek geçmesi, Tanrı ile konuşmaları ve cennetten gelen taamin orada yenmesi, geri dönüp Kırklar Meclisi'ne varması, engürü (üzümü) ezip kırklara dağıtması ve kırklarla beraber semah dönmesi anlatılır.

Gülbang: Alevilikte duaya gülbang da denir. Sözcük olarak gülbank Farsça, dua Arapçadır. Aleviler her işe bir gülbang ile başlar. Genelde dede tarafından okunur. Gülbangın dili Türkçe ve anlaşılabilir bir yapıdadır. Metinler belli bir şablona bağlı olarak kalıplaşmış değildir. Cümleler kısa, birbiriyle uyumlu ve kafiyelidir. Toplumsal, kişisel ve evrensel istekler belirtilerek sıralanır. Gülbank içinde Üçler, Beşler, Yediler, 12 İmam, 14 Masumu Pâk, 17 Kemerbest ve Kırkların isimleri geçebilir. Söyleyenin durumuna, yani bilgisine, görgüsüne göre değişebilir. İrticalen o anki duruma göre değişen gülbanglar da olabilir.

Dâr (Dâra Durmak)

Dâr, kıyamla Hakk'ın huzurunda durduğunu kabul ederek, benliğini ortaya koyup teslim olmak demektir. Eğer canlardan herhangi birisi maddi ve manevi bir haksızlığa uğramışsa mağduriyetinin giderilmesi için cemde meydana gelerek dara durur, kimden isteği, şikâyeti varsa, ya da uğradığı haksızlığı dedeye anlatır. Dede de hak talep edilen kişiyi meydana çağırarak onu da dinler. Dede her iki tarafı da dinledikten sonra, cem erenlerinin de yardımıyla işin doğrusu bulunarak sorunu çözer. Çünkü o meydanda yalan dolan olmaz. Kimse o meydanda yalan söylemeye cesaret edemez. Eğer yalan söylerse o kişi düşkün olur.

Bir de dâra çekmek söylemi olarak ifade edilen içinde sayılabilecek, talibin kendi özüne yönelik dâr meydanına çıkma olgusu vardır. Buna özünü dâra çekme denir. Kusurlu olduğundan kuşkulanan bir talip; Dede tarafından dâra çekilmesine ya da kendisinden zarar görmüş bir canın, şikâyet etmek üzere dâr meydanına çıkmasına fırsat vermeden, kendiliğinden dâra durabilir. Yani kendi özünü dâra çeker. Talip dedikodulardan ve hakkında beslenen şüphelerden yakındır. Kendisine yönelik suçlamaları reddeder. Bunu yaptığını öğrendiği kişileri pir huzurunda dâra çağırarak o kişilerden razı olmadığını, gerçeği söyleyinceye değin ya da ispat edinceye değin dârda bekleyeceğini ve dar meydanına çıkıp yemin etmelerini ister. Dâr meydanı

er meydanı olduğu kadar, bu anlamda ar meydanıdır; yalan dolan olmaz, kutsaldır. Dar meydanı sadece dedenin değil, toplumun da huzurudur. Kişi içinde yaşamakta olduğu toplumun insanlarıyla yüz yüze, karşı karşıyadır. Talip bu dârda kendini dedikodu ve suçlardan arındırır. Talip dara çıkmasını gerektiren olayla ilgili bildiği gerçeği de açıklamak zorundadır. Cemlerdeki dar meydanları; Osmanlı Devleti zamanında sanki faal birer mahkeme gibi çalışmış, bütün sorunları cemlerde çözüme ulaştırmıştır. Dedeler ve cem erenlerinin verdiği kararlar Alevi toplumu tarafından Osmanlı kadısının kararından daha adil olarak kabul görmüştür. Alevilerde kul hakkı çok önemlidir. Hakk'ın huzuruna kul hakkıyla gitmemek için bütün sorunlarını cemlerde çözmüşlerdir.

Çengel Dâr'ı: Dâra duracak canlar; meydana gelerek, erkekler sağ başta olmak üzere yaş sırasına göre sıra olurlar. Erkekler eğilerek sağ ayağının başparmağını sol ayağının başparmağının üzerine koyup dizlerini kırmadan eğilerek sağ elinin parmaklarını sağ ayağının başparmağının üzerine dokundurur. Sol elini de kolunu çapraz tutarak eli açık şekilde göğsünün üzerine kapatır ve o şekilde dâra durur. Buna dârda mühürleme ya da peymençe denir. Bu dâr, cemde yapılan dâra duruş şeklidir.

Fâtima Dâr'ı: Bacılar ise dâra dururken sağ ayak başparmağını sol ayak başparmağının üzerine kor. Başlarını hafifçe öne eğerek, göğüslerinin üzerinde sağ el, sol elin üzerine çaprazlama konarak dâra dururlar.

Nesimi Dâr'ı: Diz üstü oturup ellerin açık olarak diz üstünde tutulduğu ve başın öne doğru hafif eğik vaziyette olduğu ve Seyyid Nesimî gibi yol uğruna yüzülmeye hazır olmayı simgeleyen duruş şeklidir.

Mansur Dâr'ı: Ayakta kollar serbest salınmış, baş öne eğik (Hallac-ı Mansur gibi, yol uğruna asılmayı göze almaya hazır olma anlamında) vaziyette dara duruş şeklidir.

Yol Bir Sürek Binbir

Anadolu'da "Yol bir, sürek bin bir" diye bir deyim vardır. Bu deyim ile anlatılmak istenen; Aleviliğin temel anlayışlarından olan Hak-Muhammed-Ali inancı, Ehlibeyt sevgisi, On iki İmam, Kerbela olayı, muharrem orucu, cem, musahiplik, İkrar verme ikrar alma, semahlar, deyişler, düvaz imam, mersiye vs... gibi Alevilerin hemen hemen hepsinin kabul ettiği bu kavramlar, Yol'un bir olduğunu gösterir. Sürek ise cem ve erkân uygulamalarının sıralamalarında ve şeklinde ufak tefek farklılıkları ifade etmektedir. Alevi cem uygulamaları, bölgeden bölgeye, hatta köyden köye değiştiği gibi, dedelerin mensubu olduğu ocaklara göre de değişebilir. Ocak geleneği, cemin biçimi bakımından çok önemlidir. Örneğin genelde delilin

(çerağın) uyarılması ile cem başladığı halde, bazı yörelerde delil uyarılması cem birlemeden hemen önce yapılır. Görgü işleminde ise bazı ocaklar pençeli, bazıları ise erkânlı (tarıklı) olarak kendilerini tanımlarlar. Erkanlı olarak bilinen ocaklardan bazılarında erkân olarak çubuk yerine kılıç kullanılır.(Dedekargınoğlu, 2010a: 294) Buna örnek olarak Dede Garkın ocağını verebiliriz: Bu sürekte görgüleri yapılan taliplerin teker teker, dedenin ayakta durarak kolları üzerinde tuttuğu kılıcın altından geçerek görgüleri tamamlanır.)

Niyaz

Ceme gelirken getirilen yemiş, meyve, çörek, kömbe, baklava, helva vs. gibi yiyeceklere dendiği gibi, cemde canların secdeye eğilerek Allah, Muhammed, Ali aşkına, deyip yeri veya pirin elini öpmesine de denir. Pirin eli öpülünce alına konmaz. Yer öpülürken sağ el sol elin üstüne konur, sağ elin üstü öpülür. Böylece cem adına kendi elini öpmüş olur. Ceme katılanların gelirken yanlarında getirdikleri niyazlar dede tarafından dualandıktan sonra lokma olur.

Dede, niyazlar için şöyle dua okur:

“Bism-i Şâh, Allah... Allah...

Niyazınız nur ola, Şâh zuhur ola, yiyene helâl, yedirene delil ola. Dertlerimize dermân, gönüllerimize iman, hastalarımıza şifa ola. Gittiği yer gam görmeye. Gerçek erenler demine Hû.

Delil

Alevilerin yüzyıllardan beri maruz kaldığı aşışılama ve iftiralarda kast edilen mum,³ cem süresince sürekli yanması sağlanan ve cem sonunda dua ile dede tarafından dindirilen delil (çerağ) dir. Cem, delilin uyarılması (yakılması) ile başlar. Cem sonunda dede tarafından dua ile dindirilir.⁴ Bu delilin yanmasında tereyağı veya kesilen kurbanların iç yağı kullanılır. Delilin yanında delilci olarak bulunan hizmet sahibi cem süresince onun sürekli yanmasını sağlar. Delilci, cemde delilin sürekli yanmasını sağlayamaz; delile yağ eklemeyi geciktirir ya da herhangi bir ihmalden delil sönerse, delilci bu hatasından dolayı bir kurban kesme yükümlülüğü altına girer. Delilin (çerağın) sürekli yanar vaziyette olması sağlanır. Çünkü delilin o meydana hem fiziksel hem de manevi olarak aydınlattığı kabul edilir. Yeni bir çerağ hazırlama işlemi şöyle yapılır: Çerağ fitilini yapmaya yeterli bir miktar bez, eritilmiş içyağı ile dolu olan kaba bandırılarak bezin yağı iyice emmesi sağlanır. Daha sonra bezin üzerine pirinç tanesi iriliğinde tuz atılarak rulo şeklinde dürüm gibi sarılıp bağlanır. Bağlanan

bu rulo delilin fitilini oluşturur. Bu fitil, çerağın kabı içerisine dikilerek etrafı yağ ile doldurulur ve fitille birlikte donan yağ, çerağı oluşturur. Alevilerin kente gelmesiyle başlayan süreçte uygulanan cemlerde yakılan çerağ olarak mum kullanılmaktadır.

Ocak

Ehl-i Beyt soyundan gelen ailelerin oluşturduğu çevresel inanç merkezi ve ekolüne ocak, bu ocaklara mensup olan kimselere de “Ocazade” denir. İşte bu ocazade olan, Alevi inanç sistemi içerisindeki ritüelleri ve cem erkânının uygulanmasını sağlayan kişilere de “dede”, “baba” ya da “pir” denir (Dedekarginoğlu, 2010b: 333). Hacı Bektaş Ocağı’nın Babagan Kolu’nda ise böyle bir soy bağlantısı yoktur. Sıradan bir talip, hatta talip bile olmayan farklı bir inanç grubuna mensup birisi Bektaşî tarikatına girerek dervişlik, babalık, halife babalık ve dede babalık gibi aşamalardan geçerek en üst makama kadar yükselebilir.

Alevilerin dinî örgütlenme biçimi dede ocakları etrafında yapılmıştır. Aleviler bu dede ocaklarını Alevilik inancının temeli olarak kabul etmektedir. Alevi inancı günümüze kadar ocaklar çevresinde örgütlenen dede-talip topluluklarıyla ulaşmıştır. Ocakların müstakil profilleri ve karşılıklı olarak geliştirdiği inanç kurumu olarak yapılanışları, uygarlık tarihinde benzeri olmayan özel bir örgütlenme biçimidir. Aleviler için bu son derece önemli inançsal, kültürel ve tarihsel bir birikimdir.

Son yıllarda ocak denince bir kısım araştırmacının aklına tekke, türbe, dergâh, zaviye, düşek,⁵ ziyaret ya da görkemli bir şekilde yapılmış olan yemek pişirilen, ateş yanan mekânlar veya yapılar gelmektedir. Oysa ocak, bir mürşit veya pir dede grubuyla o gruba bağlı taliplerin toplamıdır. Yani ocak, fiziksel bir mekân değil, dede ve talibin toplamından ibaret olan sosyal bir birimdir. Bundan dolayı karışıklığa meydan vermemek, ateş yanan yer ile Alevilikteki ocak kavramını birbirinden ayırmak ve netlik kazandırmak için “Dede ocağı” tanımını kullanmalıyız.

Sonuç

Son yarım yüzyıldır gelişen kentleşme süreci ve Alevi toplumunun kitlesel olarak kentleşmiş olması Aleviliğin diğer konularında olduğu gibi temel terimler ve kavramlarında da farklılıklar yaratmıştır. Köy ortamındaki bir Alevi, inancını ve inançtan kaynaklanan ritüelleri bizzat yaşayarak uygulamakta idi. İşte böyle bir ortamda yetişen Alevinin öğrendiği terimler dedenin cemlerdeki anlatımları, âşıkların söylediği deyiş ve düvazlardaki ifadeler, buyruk ve menakıbname gibi eserlerdeki anlatımlardır. Yani geçmişteki Alevilik, yazılı kültürden ziyade sözlü karakterleri ağır basan bir inançtır.

Alevi toplumun kente taşınmasıyla sözlü iletişim hatları kesildi ve dede-talip, talip-ocak ilişkisi koptu, musahiplik kurumu işlevsiz hâle geldi. 1990'lı yıllardan itibaren yukarı doğru bir ivme kazanan Alevilik inancı, eskiden “ocak-dede-talip” ilişkisi üzerine oturmakta iken kent ortamında gelişen Alevilik, cemevi etrafında şekillenmektedir. Ocakların yerini cemevleri, ocak dedelerinin yerini cemevi dedeleri almaktadır. Bu yeni aktörlerin bir bölümü geleneksel bilgi ve görgülerden yoksun olduğu için kendilerince Aleviliği yeniden şekillendirme ve modernleştirme çabası içerisine girdiler: Ocak dedesinin yerini cemevi dedesi aldı. Çerağın yerini mum veya bazı cemevlerinde olduğu gibi elektrikli lambalar aldı. Cemlerde yetişmiş, cem usul ve erkânını bilen cem zâkirlerinin yerini iyi saz çalan kişiler aldı, bunların biraz da medyatik olanı makbul sayıldı. Kırklar semahı için meydana çıkıp Hak aşkına semah dönen canların yerini semah ekipleri aldı. Bu değişimler iyi niyetle de yapılmış olsa da kendi yolundan çıkarıp başka bir yola girmesine sebep olabilir.

Aleviliğin eskiden olduğu gibi günümüzde de aynen uygulanmasının artık imkânsız olduğu görülmektedir. Bazı şeylerin zamana uygun olarak ama özünü bozmadan dönüşümü gerekebilir. Alevilikte kullanılan tanım ve terimler de özü bozulmayacak, iyi anlaşılması gereken konulardan bir tanesidir. Alevi toplumu artık inançsal bilgilerini yazılı olarak aktarmaktadır. Bilgiye ulaşmak artık kolaylaşmıştır. Bilhassa İnternet ortamındaki Alevilikle ilgili bilgilerin birçoğu eksik ya da yanlış bilgidir. Alevilerin kullandığı terminolojiyi içeren bir sözlüğe ihtiyaç vardır. Alevilik inancıyla ilgili yüzyıllardan beri dilden dile ve telden tele aktarımlarla günümüze ulaşan bilgilerin korunması ve düzgün bir biçimde aktarılması için akademik kurumlara büyük görev düşmektedir.

Sonnotlar

- ¹ Hazire: Cami, türbe, tekke vb. yerlerde çevresi parmaklıklarla çevrili mezar yeri.
- ² Alevilerce Hz. Peygamberin Gadir Hum'da yaptığı konuşmada Hz. Ali ile ilgili olarak; “Eti etimden-dir, kanı kanımdandır, cismi cismimden-dir, ruhu ruhumdandır” diye ifade edilen sözleri ve Hz. Ali'yi yerine vekil olarak göstermesi anlatımları makalemiz konusu dışında olduğu için burada değinmiyoruz.
- ³ 16. Yüzyılda özellikle Yavuz - Şah İsmail çatışması sonrası Alevilerin Şah yanlısı olmasından dolayı Şeyhülislam tarafından verilen fetvalar da Alevilerin (Kızılbaşların) mum söndü yaptığına dair vurgulamalar mum söndü iftirasının yerleşmesinde etkili olmuştur.
- ⁴ Bazı yörelerde çerağ uyarılması cem birlemeden hemen önce yapılmaktadır. Bunu da sürekliliği olarak yorumlayabiliriz.
- ⁵ Düşek: Yatır olduğuna inanılan kimselerin yattığı yer ve taş yığınlarından meydana gelen 1-2 metre çapındaki mezarı ya da vurulan bir kimsenin düşüp öldüğü yer.

Kaynakça

- BEYSUNİ, Muhammed. (1990). *Es-Seyyid Fâtımatu'z-Zehrâ*, Beyrut
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin. (2010a). *Dede Garkın Süreğinde Cem*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- (2010b). "Dünkü ve Bugünkü Alevilik", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 56, s. 327-348, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Osman Nuri. (1977). "*Türk Maarif Tarihi*". Eser Neşriyat, İstanbul.
- GÜLTEN, Sadullah. (2011). "Anadolu'da Bir Vefai Şeyhi", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 59, s. 147-158, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- KARA, Mustafa (1999). *Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul
- OCAK, Ahmet Yaşar (2011). *Dede Garkın & Emirci Sultan*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- OCAK, A. Yaşar - FARUKİ, S. (1986). "Zaviye". Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, C.13, İstanbul.
- UĞURLU, Ali Rıza. (2007). *Aşk-ı Muhabbet*, 2.Baskı, İstanbul.